

Kontrol med forskningen saboteres af forvaltningen

Af: Jens Mammen, dr.phil. i psykologi, Adjungeret professor, Aalborg Universitet
11. februar 2011 kl. 16:03

Sagen om Milena Penkowa i København og Helmut Nyborg i Aarhus viser, at universitetssystemet ikke duer til at sikre kvaliteten i forskningen.

Sagen om Milena Penkows problematiske forskning har på det seneste taget en dramatisk vending.

Den er blevet løftet ud af det særlige universitære 'vagthundesystem' og over i det almindelige strafferetslige, i og med, at Københavns Universitet har politianmeldt Penkowa for bedrageri og dokumentfalsk; forbrydelser som kan foregå hvor som helst.

Denne udvikling af sagen kan desværre komme til at skygge for det afgørende spørgsmål om, hvad der ville være sket, hvis ikke også reglerne uden for forskningsverdenen var blevet overtrådt.

Havde universitetet selv kunnet tackle sagen? Skulle der en overtrædelse af almindeligt gældende jura til, før universitetet kunne tage sig sammen til at løse en af de opgaver, som det er sat i verden til?

Pinligt ikke at kunne overholde lovpligtig kvalitetssikring

Man kan have sine tvivl. Københavns Universitet har i forvejen forsøgt at undgå at tage ansvar over for den internationale forskningsverden ved at gøre sagen til en lukket personsag og sende den over til UVVU (Udvalgene vedrørende Videnskabelig Uredelighed).

Dette organ har i kraft af sine begrænsede beføjelser og mandat ikke en chance for at udrede de spørgsmål, som universitetet skylder offentligheden og forskerverdenen svar på. For ikke at tale om de opgaver med kvalitetssikring, som universitetet er pålagt lovgivningsmæssigt.

Det er pinligt for universitetet, at det skal have Weekendavisen (1) til at udføre de pligter, som det selv har skubbet fra sig.

Generelle svagheder ved systemet

Der har været sagt og skrevet meget om det konkrete sagsforløb og de mange fejl fra universitetets side, som har præget det, og vi har nok heller ikke hørt de sidste. Dem vil jeg ikke gå ind i.

Men sagen har afsløret nogle generelle svagheder ved systemet, som der bør gøres noget ved, hvis vi skal undgå gentagelser. Det er nemlig ikke første gang, at et universitet ikke har kunnet tackle en sag om problematisk forskningskvalitet.

Aarhus Universitet har for eksempel haft sin sag med professor Helmuth Nyborg, som på Psykologisk Institut forskede i kønsforskelle i intelligens.

Den har en del ligheder med Penkowa-sagen, uden dog at ende hos politiet. Den var også ved at køre helt af sporet i flere år under et par svage rektorer, der forsøgte at kvæle den, men den blev dog reddet i land til sidst, da der kom andre ledere til.

Sagsakter først offentligjort da sagen var forældet

Universitetet havde imidlertid på grund af det langtrukne sagsforløb, helt fra januar 2002 til 2007, bragt sig i et modsætningsforhold til dele af forskerverdenen, offentligheden og pressen, som har været svære at rette op. Ikke mindst fordi en indbringelse af sagen for UVVU med et problematisk resultat var med til at forkludre den.

Et lyspunkt var dog, at sagen dermed ikke længere var en intern sag for Aarhus Universitet, men for første gang blev tilgængelig for aktindsigt, hvilket førte til, at alle sagens officielle akter kunne lægges ud på en hjemmeside (<http://eugenik.dk/drupal5/node/116>), hvor de nu er tilgængelige for enhver.

Det skete dog først i begyndelsen af 2008, og da interesserede de færreste sig for sagen. Og da slet ikke den presse, som havde behandlet sagen ud fra de smuler, der var blevet kastet til den.

Ligheder mellem Penkowa- og Nyborg-sagen

Jeg var institutleder på Psykologisk Institut fra sagens begyndelse i januar 2002 og indtil efteråret 2006. Dertil var jeg medlem af Aarhus Universitets såkaldte praksisudvalg og af UVVU i den periode, hvor Nyborg-sagen blev behandlet. I begge udvalg dog uden at deltage i sagsbehandlingen på grund af inhabilitet.

Jeg vil ikke gå i detaljer med den sag. Mit ærinde er et forsøg på en mere generel diagnose af et system, som tydeligvis ikke fungerer. Men jeg trækker naturligvis på mine konkrete erfaringer efter mange års deltagelse i universitetets ledelse på flere niveauer.

Der er betydelige forskelle på de to sager. Men der er også nogle slående ligheder. I begge tilfælde er det ikke så meget de primære forseelser hos de to forskere, som er interessante. De handler i begge tilfælde i udgangspunktet om mangelfuld og tilbageholdt forskningsdokumentation

Det kunne være udredt af en ansvarlig ledelse, da problemerne dukkede op. I Penkows tilfælde vist nok omkring 2003 og for Nyborgs vedkommende i januar 2002.

Det væsentlige og fælles ved de to sager er derimod, at ledelsen ikke varetager sit ansvar over for forskningen, og at den oprindelige forsømmelse fører til flere, delvist i forsøg på at dække over den første.

Rektorerne har selv skabt sagerne

Det er et ejendommeligt sammenfald, at det i begge tilfælde drejer sig om rektorer, som skal behandle sager, de selv har skabt som dekaner. Men det er ikke i sig selv det afgørende. I København er det Ralf Hemmingsen, i Aarhus Niels Chr. Sidenius.

I Penkowa-sagens tilfælde kender vi endnu ikke de eventuelle bagvedliggende motiver. Men i Nyborg-sagen ved vi, at årsagen til, at sagen blev kvalt i fødslen, var at den daværende rektor Henning Lehmann pressede sin daværende dekan Sidenius til at lukke den.

Lehmann var nemlig kort forinden blevet hængt ud i pressen for undertrykkelse af forskere i den såkaldte Dandy-sag (2), og man frygtede, at Nyborg ville lede pressen på sporet af en gentagelse.

Kort efter overtager Sidenius som ny rektor selv sagen og lukker den så effektivt ned, at han må gå mod en afgørelse i sit eget praksisudvalg. Først i 2005, da Sidenius afløses som rektor af Lauritz Holm-Nielsen, bliver sagen behandlet ansvarligt, og Helmut Nyborg bliver året efter suspenderet fra sin stilling.

Mudrede og lukkede personsager

Sagen er dog i mellemtiden overgået fra at være en triviel forskningssag til en langstrakt og mudret personsag, og vi ser i begge de to sager, at det medfører en total blokering i forhold til offentligheden. Ikke blot af de personalemæssige aspekter, men også af den åbenhed og tilgængelighed i forhold til forskning, som er kronjuvelerne i den internationale forskningsverden.

Der er ikke grund til her at beskæftige sig yderligere med de konkrete motiver hos de ansvarlige i sagerne. Man kan blot konstatere, at det har været svært for nogle svage rektorer at holde fast i deres ansvar over for den internationale forskerverden og for forskningens kvalitet i henhold til universitetsloven. Andre hensyn er kommet til at veje for meget.

Det store spørgsmål er imidlertid, hvordan den slags overhovedet kan lade sig gøre på landets to største universiteter, som jo er gennemorganiserede og regulerede med et stort og professionelt administrativt apparat.

Hvordan kan to-tre svage ledere komme til at kuldsejle disse supertankere? Jeg tror, vi skal rette blikket et helt andet sted hen, end mod, hvad der indtil nu forekommer at være sagernes hovedpersoner.

Hvad er der galt? Jura møder forskning

Først og fremmest ser der ud til at være en uforenelighed mellem på den ene side forskningsverdenens standarder og på den anden side den offentlige forvaltning og dens juridiske standarder.

Hvor forskningsverdenen ikke kan fungere uden maksimal åbenhed og ærlighed, indeholder forvaltningsverdenen en række modsatrettede bestemmelser til beskyttelse af den enkelte forskers

ansættelsesmæssige forhold.

En forskningssag, som i sit væsen drejer sig om kvaliteten af dokumentation og om mulige konsekvenser af forskningsresultater for offentligheden og international forskning, kan let blive 'druknet' som en personsag, hvor der gælder stærke begrænsninger på offentlighedens og kollegers indsigt.

Der vil oven i købet være tale om en stærk asymmetri, idet den enkelte forsker stort set kan sige, hvad der passer ham/hende ude og hjemme, mens den ansættende myndighed er bundet af en tavshed, der desværre også kommer til at omfatte tilsynet med selve det forskningsmæssige.

Jurister på ude- og hjemmebane

Inden for den videnskabelige verden gælder der en 'positiv bevisbyrde' i den forstand, at den enkelte forsker er forpligtet til at kunne dokumentere sine konklusioner og er forpligtet til at give adgang til sit materiale for kritiske kolleger.

I den forvaltningsmæssigt-juridiske verden er det omvendt. Her er man 'uskyldig', indtil andet er bevist. Her vil det altså være den kritiske part, der har byrden med at bevise, at der foreligger en overtrædelse af de videnskabelige standarder, hvilket ofte er umuligt, for eksempel hvis man nægtes adgang til forskerens dokumentationsmateriale.

En sådan juridisk-administrativ vurdering vil ofte anlægges af universitetets jurister og afspejles formentlig i Penkowa-sagen, hvor rektor på et tidspunkt udtalte, at det 'ikke kan afvises', at de og de forsøg er gennemført. Det er en 'negativ' argumentationsform, som er helt fremmed for forskningsverdenen.

Afstanden mellem de to verdener afspejles også i, at kammeradvokaten i Penkowa-sagen tilsyneladende kun skulle redegøre for den forvaltningsmæssige/administrative side af sagen. Her er juristerne på hjemmebane. Hvad selve forskningen angår, er de på udebane.

UVVU duer heller ikke

Men også et organ som UVVU har defineret sin opgave så meget inden for den forvaltningsmæssige/juridiske logik, at det næppe kan varetage sin opgave i forhold til forskning. Det er konklusionen på professor, dr.jur. Ellen Margrethe Basses overvejelser (3), som er kommet til udtryk flere steder, og også professor, dr.jur. Peter Pagh's.

Man kan frygte, at de almindelige domstole også vil have problemer med at forholde sig til egentlige forskningssager, idet forskningslogikken altså på mange måder afviger fra den almindelige juridiske tankegang, hvad angår spørgsmålet om bevisbyrde.

Selv en undersøgelseskommission, som i modsætning til UVVU kan få et egentligt kommissorium og have efterforskningskompetence, kunne man frygte ville være domineret af traditionel juridisk 'forsigtighed' og være tilbageholdende med en konklusion om uredelighed i form af utilstrækkelig eller misvisende dokumentation.

Først, når samfundets almindelige love overtrædes i form af bedrageri og dokumentfalsk, kan man forvente klare konklusioner. Og her er det endda et problem, at de interesser, som er blevet krænket i kraft af forskningssvindler, er i forhold til samfundet som sådan og ikke den slags placerbare særinteresser, for eksempel økonomiske, som det strafferetslige system er fokuseret på.

Ingen instans kan sikre kvaliteten af forskningen

Både Nyborg- og Penkowa-sagen har også afsløret, at der ikke findes nogen instans, som kan sikre, at dokumentationsgrundlaget er i orden for offentliggjort forskning.

De videnskabelige tidsskrifters såkaldte peer-reviews løfter ikke opgaven, idet det hører til de absolutte sjældenheder, at man beder om andet materiale end det, som forskeren selv vælger at indsende. Og det er stort set blot selve manuskriptet til artiklen.

Reelt eksisterer der ingen midler til at tvinge forskere til at give indsigt i deres dokumentationsmateriale. Og hvis kravet endelig stilles, kan universitetets forvaltning gøre det til en personsag, hvorefter sagen er lukket.

Forvaltningsregler duer ikke til forskning

Så snart en forskningssag bare kommer i nærheden af universiteternes personaleafdelinger, er den i akut livsfare. I Nyborg-sagen lykkedes det som sagt at lægge den død. Først efter mere end seks år blev materialet tilgængeligt, og da kun fordi det, i kraft af at være oversendt til UVVU i forbindelse med en klage indgivet af Helmuth Nyborg, var blevet tilgængelig for aktindsigt.

Reglerne om offentlighed i forvaltningen (og især dens begrænsninger) er ikke udformet under hensyn til, at de også kommer til at omfatte forskning. Universiteternes embedsmænd følger naturligvis disse regler.

Og den tilhørende forvaltningstradition og har et meget stort ord vedrørende, hvordan sagerne skal tackles af de forskere, der har fået ledelsesopgaver. Og embedsmændene møder jo heller ikke modstand, hvis deres råd passer ledernes interesser.

Forskningen skal forsvares mod embedsværket

Der skal en stærk leder, med klart forskningsmæssigt fokus, til for at stå imod universiteternes embedsværk og dets defensive traditioner med angst for sagsanlæg og specielt dets generelle og udtalte presseangst. Sådanne ledere får man ikke uden videre i dag.

Presseangsten fører ofte til et cover up, som er værre end den oprindelige undladelse. Og så bliver det helt galt, når pressen går ind i sagen. Det så vi måske tydeligst i Nyborg-sagen. Jeg vil ikke argumentere for, at universiteternes videnskabelige medarbejdere ikke skal beskyttes juridisk i deres ansættelse, og at vi skal afskaffe embedsmændene i universiteternes personaleafdelinger.

Men det må gennemtænkes på ny, hvordan man drager skellet mellem på den ene side det egentligt personalemæssige og disciplinære, som bør beskyttes mod offentlighed, og så på den anden side selve

de forskningsmæssige aspekter, som kolleger og offentlighed har ret til at have indsigt i.

Særlig lovgivning og ændrede holdninger

Måske skal der en revision til af forvaltningsloven (og lov om offentlighed i forvaltningen) med særligt henblik på forskningssager. Her er jo ikke blot et forhold mellem den ansatte og den ansættende myndighed, som andre steder i den offentlige forvaltning, men der er altid en tredje part i kraft af det særlige ansvar over for den internationale forskerverden.

Derudover er en holdningsændring nødvendig hos ledernes nærmeste juridiske rådgivere. Det er utænkeligt, at de ikke har et medansvar i Penkowa-sagen, ligesom de åbenlyst havde det i Nyborg-sagens første akt, selv om det formelle ansvar muligvis ligger hos rektorerne.

Hvis der skal iværksættes en tilbundsgående undersøgelse af sagsforløbet med henblik på placering af ansvar, vil det være helt uden for proportioner, hvis ikke embedsværkets rolle inddrages. Ellers risikerer vi, at det går den næste svage rektor, som det gik hans forgængere.

Og endelig må ansvarsforholdet mellem UVVU og universiteterne afklares, så vi ikke igen risikerer, at UVVU kommer til at fremstå som en domstol i sager, som rettelig hører ind under universiteternes ansvarsområde, og som derfor skal afgøres ud fra helt andre præmisser og beføjelser end dem, som er defineret i UVVUs stærkt begrænsede mandat.

URL: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/kontrol-med-forskningen-saboterer-af-forvaltningen>

© Ophavsretten tilhører Videnskab.dk